

Елин Пелин

Косачи

Падна чудна лятна нощ, прохладна и свежа. Безкрайното Тракийско поле потъна в мрака, сякаш изчезна, и се предаде на дълбока почивка под монотонния напев на жаби и щурци. Мир и ведрина повея от дълбокото звездно небе. Земята отвори страстните си гърди и замря в наслада.

Марица тихо подписнуваше мътните си води, пълни с удавници, и с лениво спокойствие се ширеше между тъмните брегове, обраснали с върби и раkitак. Влага и хладина лъхаше из тайнствените ѝ недра.

От ливадите край нея се обади ясен мъжки глас и потъна в тишината:

– Ан-дре-я-я-я, Ан-дре-я-я-я!

– Ида, и-даа! – отзова се друг отдалече. След малко светна огън. Бухнаха игриви пламъци. В тяхната слаба светлина, която се поглъщаше от околния мрак, се мярнаха хора. Това бяха петима селяци от загорските краища, дошли с коси на рамо да търсят работа в далечна Тракия, дето тревите зреят по-рано.

Лазо, сух, слабичък момък, беше приклеknал до огъня и потикваше съчките. Другите, увити в ямурлуци, бяха налягали около огъня, уморени гледаха играта на пламъка и мълчеха. Най-стариият от тях, петдесетгодишен мъж, беше подпрял глава на жилестата си, гола до лакет ръка, тъмно бляскава като желязо, и пушеше замечтано. Срещу него лежеше Благолажът. Той постоянно шаваше и се мъчеше да скрие краката си под късия ямурлук. Русите му чорлави мустаци взимаха половината от лицето му. Под големите му гъсти вежди играеха хитри и умни очи.

– Какво замълча, Благолаж? Карай де – каза му Лазо, който трупна съчки на огъня и легна.

Благолажът поглади бялото мъниче, което лежеше пред него на купче, шавна още веднаж и почна:

– Едно време, в някое си царство, имало една царска дъщеря... Тя била хубава, хубава, друга като нея нямало! Косата ѝ се влачела подире ѝ като копринена река и лъщяла като злато. Очите и били черни като тая черна нощ и всеки, когото поглеждала, умираше от любов по нея.

– Ей! – въздъхна Лазо.

– Мълчи! – обади се другите.

– Много лъже – рече Лазо. Благолажът го погледна право в очите.

– Това е приказка, бе хлапе!

– Бабини деветини... измислици! – рече Лазо и някак нерешително и плахо се озърна в тъмнината, дето на няколко крачки от тях спокойно чопкаше из раkitака черният силует на магарето.

– Това е приказка, разбираш ли – рече твърдо Благолажът и

настави: – Защо ти е истината? Да взема да ти разправам, да речем, за дрипавите гащи на дядо Тодор или за смачканата калимявка на дядо поп? Или да ти разправам за нас, голи-голтаци, дето сме тръгнали, с коси на рамо и с просеник в торбата, да бием път цяла седмица до Тракия на коситба? Всичко това, приятелю, е истина. Ама защо ти е тая пуста истина?

– Ами тия чудновати работи, дето ми ги разправяш, защо ми са? – отговори Лазо.

– Чудновати, но хубави! Слушаш, слушаш и се забравяш... И току виж, че чудноватото почва да ти се чини истина, потънеш в него и отидеш. Затова има приказки, затова са ги хората измислили. И песните са затова... да те измъкнат от истината, за да разбереш, че си човек.

И Благолажът продължи:

– Тая царска дъщеря била, знаете, огън! Три пъти се женила тя за трима царски синове, и тримата още първата вечер умирали в ръцете ѝ, задушени от вълните на косата ѝ... Със самодивските си целувки тя като усойница змия изсмуквала из устата им кърви, алени кърви, и ги пила...

Последните думи Благолажът произнесе остро и със стиснати челюсти, сякаш заби нож. Слушателите отговориха на тоя удар със страстни възклицания. Едно продължително и тежко сумтене неволно издадоха гърдите. Лазо удари с юмрук земята и изпъшка:

– Бре, вещицата!

Унесени от приказката, другарите му дадоха знак да мълчи.

– После? – пламенно настоя Лазо.

– Какво повече от това? – рече Благолажът спокойно.

– Вещица! – въздъхна пак Лазо. – Ей, Благолаж, приел бих такава смърт, казвам ти, приел бих.

– Ти – това? Да видя, па да не повярвам – рече един от другарите му и като потикна огъня, почна тънко и крехливо да се смее:

– И твоята Пенка има златна коса. Пък ти си още жив.

– Друго е моята Пенка... тя...

– Затова я остави, та се допила чак тука!... И тебе ти е мъртво сърцето, приятелю! Няма месец откак се земахте, и ти ѝ се насити и я остави – отговори Стамо, който досега мълчеше и мислеше нещо.

Той имаше суров поглед и неподвижно лице, по което светлината от огъня играеше като по камък. Гласът му беше тежък и грапав.

– То си е моя работа – отговори Лазо глухо и преглътна гласа си.

– И нейна работа ще е, да си намери друг, ако не си е намерила

досега – рече пак Стамо.

– Да не вярваш – отговори някак плахо Лазо, жегнат от смътна догадка.

Настъпи продължително мълчание. Последните пламъци на догорелите вече главни трепкаха над огъня бързо и безсилно, току да угаснат. Далеч нейде се вдигна тънък писък като жален стон на някоя поразена от куршум душа, вдигна се високо и зловещо и сякаш ударен о небесния купол, падна в тайнствените води на Марица, удави се и умря. Косачите се спогледаха плахо. Очите им се питаха. Благолажът вдигна тайнствено пръст, ослуша се дълго и рече:

– Кукумявка е.

В ракиката неспокойно задрънка тъпото клопотарче на подплашеното магаре. Мънъчето скочи и прилая срещу мрака. Тайнствената нощ на тишина стана някак зловеща.

Лазо въздъхна дълбоко.

– Въздишай, момче – има защо!... Млада булка си оставил! – обади се закачливо и хитро Благолажът и заговори пак с езика на приказките си:

– Буйна е младежката кръв, момчета! Недейте се чуди, че излизат неверни млади невести, оставени от юнаците си!... Знаете ли какво бе казал калугерът Мисаил, кога бе хвърлил брадата и калимявката? – „Това, дете ми е на главата, мога да сваля, но това, дете ми е в сърцето, не мога да извадя.“ Проклето сърце, такава му е пустата направа.

– За Пенка това е лесно, тя има стари любовници – обади се Стамо и се изтегна.

– Пък и бива си я – каза лукаво друг.

Лазо пак погледна в тъмнината плахо. Каменните Стамови думи го удариха в сърцето.

Огънят угасна. Стана тъмно. Дружината замълча. Една звезда се совна и преряза небето с огнена черта.

– Някой сиромаш предаде дух – проговори Лазо.

– Я някоя млада булка се предаде другиму – рече неподвижно Благолажът и попита:

– Лазо, ти чул ли си песента за невярната булка Стояница? Тя не е чудновата като приказката. Искаш ли да я изпяя?

– Все едно. Като сте такива магарета! – рече Лазо.

Веднага в тъмнината се поде гъст, сладък и треперлив глас и заизвива тъжна прочувствена песен. Думите, като пъстри и миризливи цветя, се изплитаха на венец, занизаха се една след друга и с безкрайна

болка се спущаха в поток от звукове и разпяха историята на невярната Стоянова булка.

Млад Стоян войник отишъл и поръчал на своята вчера доведена хубава невеста, ако го обича, да не ходи на Гургульово кладенче за вода. Едвам Стоян се затулил, и Стояница си оженила за млад Гургул, с когото са се любили. Пременила се, втъкнала китка на ухо и с менци бели на рамо отишла на проклетото кладенче.

Там я пресрещна млад Гургул, младо му сърце играло, черни му очи святкали...

Благолажът прекъснали като се понадигна, рече:

– Харесва ли ти се тая песен, Лазо?

Лазо не отговори.

– Спи – рече Благолажът и се подпря на лакът.

– Я спи, я плаче – обади се Стамо.

– Да съм като него сега бих си отишъл, вярвайте бога – рече подигравателно Благолажът.

Лазо лежеше и мислеше. Подигравките на другарите му се забиваха като остри игли в сърцето и спираха дъхът му от мъки. Тия шеговити подкачки за миг му се сториха възможни. Пенка наистина го обича, но невидени очи скоро се забравят...

Вчера ме зема и ме остави да скита, ще си каже тя, и ето... Тъжната история, която песента разпращаше, отнесе ума му в тяхното село. Там също има кладенче. То е скрито в шумака под село. Там неговата Пенка всяка сутрин и всяка вечер ходи...

Мъчителна въздишка се изтръгна из Лазовите гърди.

Нощта напредна и унесе в дълбоки сънища всичко наоколо. Тъпото клопотарче на магарето вече не биеше. Бялото мънъче, свито на кълбо, спокойно бе заспало край догорелия огън, над който едва-едва избухваха и гаснеха немощни пламъчета.

Марица тихо подплиснуваше тъмните си води между сънливите брегове и разпращаше невнятни приказки на нощта. Косачите един след друг заспаха. Огъня почна да загасва.

Само Лазо не заспа. Закачките размътиха младата му душа и въображението му зарисува картини, една след друга по-мъчителни. Мисълта му го отнесе при Пенка в село. Той я вижда тънка, пъргава и бяла като сняг. Тя стои на къщния праг и дълго и тъжно гледа прашния път, който се вие из полето за към далечни страни. По тоя път замина Лазо и я остави. Остави я за пуста печалба... Усилни годините станаха, какво да се прави! Утре рано тя ще стане и пъргава, като сърна, ще иде на

кладенчето за вода...

Там тя, може би, ще намери... ех, знае се кого! Той много я задяваше на хорото. Той е луда глава и умее... Па и Пенка... жена – мож ли да ѝ вярваш!

Ето. Тъмни, шумнати храсти затулят кладенчето. В тяхната зеленина се белее Пенкиното хубаво лице, а по него минава с милувка мъжка ръка... Чужда ръка...

Лазо се стресна и стана.

„Какво правя аз тук?“ – помисли той и отметна ямурлука.

Нощта мълчеше. Само шурците тихо и едногласно църкаха: Пенка, Пенка, Пенка...

КРАЙ

Публикуван за пръв път с подзаглавие „Разказ“ и подпис Елин Пелин в сп. Демократически преглед, I, кн. 24, септември 1903, с. 477–478. С „Косачи“ се открива първият сборник „Разкази“ на Елин Пелин (С, 1904, с. 3–9), по-късно той е начело на т. I във всичките му издания. Преработван е от автора, предимно стилистически, при първото му включване в Р, 1904, и доста основно за С1¹, 1938, но пак предимно по отношение на художествените средства, без да е изменена композицията или идейното съдържание на разказа. Поправките са многобройни и биха могли да се оценят само при паралелно съпоставяне на текстовете от Разкази, т. I, 1928, и С1, 1938.

В Събрани съчинения от 1958, т. II, с. 317–322, са посочени по-значителните. Тук смятаме за нужно да приведем само началото от Разкази, т. I, 1928: „Чудна лятна нощ, прохладна и свежа, падна над земята. Безкрайното тракийско поле потъна в мрак, сякаш изчезна и разруши пределите си по четирите страни на необозримия небосклон, и се предаде на дълбока почивка под сладостния и монотонен напев на жаби и шурци. Под лятното величие на дълбокото звездно небе, що сипеше мир и ведрина, природата в безмълвна тишина отвори страстните си гърди и, волно отдадена в наслада, замря в обятията на могъщата нощ.“ – Заслужава между другото да се отбележи, че докато в 1903 „най-старият“ от косачите е 30-годишен, в 1938 той става 50-годишен – явно

Елин Пелин е променил възгледа си за мъжка възраст.

Елин Пелин. Съчинения, том I – Разкази 1901–1906, „Български писател“, 1972 г.

Източник: Словото

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/5290>]

1. Съчинения на Елин Пелин. Под редакцията на Т. Боров, С., к-во „Хемус“, т. I, 1-о изд. 1938